

Warszawa, 06.11.2023

Recenzja pracy doktorskiej mgr Justyny Oettingen

„Rola wczesnych schematów dezadaptacyjnych w etiologii przestępstw seksualnych”
napisanej pod kierownictwem naukowym prof. dr hab. Józefa Krzysztofa Gierowskiego
(promotor pomocniczy: dr hab. med. Bartosz Grabski), w Zakładzie Psychologii
Lekarskiej

Katedry Psychiatrii UJ CM w Krakowie

Recenzent: dr hab. n. med. Michał Lew-Starowicz, Prof. CMKP

Klinika Psychiatrii, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie

Leczenie sprawców przestępstw seksualnych stanowi szczególnie trudny i wymagający obszar terapeutyczny. W obliczu negatywnych reakcji społecznych wobec osób popełniających przestępstwa o podłożu seksualnym, stygmatyzacji legislacyjnej terapii (podejmowanej bardzo często w ramach realizacji środka zabezpieczającego) oraz koncentracji efektów leczenia bardziej na bezpieczeństwie otoczenia (prewencja powrotności czynów przestępczych) niż na samym pacjencie, tworzenie relacji terapeutycznej jest trudnym zadaniem. Bardzo ważnym aspektem zarówno dla terapeuty jak i pacjenta, już na wczesnym etapie pracy terapeutycznej, jest dogłębne zrozumienie mechanizmów prowadzących ostatecznie do podejmowania czynów karalnych. Wczesne schematy dezadaptacyjne dobrze wpisują się w „Zintegrowaną teorię przestępczości seksualnej” wg Ward'a i Beech'a (2006,2008) i wydają się mieć istotne znaczenie dla zrozumienia uwarunkowań skłonności do podejmowania zachowań przestępczych, których źródeł możemy upatrywać już w okresie rozwojowym. Zrozumienie to wydaje się być istotne dla mających szczególne znaczenie w procesie terapii oddziaływań poznawczych, psychodynamicznych i doświadczeniowych. Jak pisze sama Doktorantka, „skuteczność interwencji uwarunkowana jest poznaniem i zrozumieniem czynników etiologicznych - przyczyn, które leżą u podstaw przestępczych zachowań seksualnych.” Większość implementowanych obecnie programów terapii sprawców przestępstw seksualnych opiera się na pracy w nurcie poznawczo-behawioralnym jako mającym najlepsze potwierdzenie w badaniach empirycznych (zmniejszenie wskaźników powrotności przestępstw seksualnych, poprawa w zakresie samoregulacji, samokontroli i funkcjonowania społecznego). Rozwinięciem klasycznych i dość redukcjonistycznych

programów „Prewencji nawrotów” (Relapse prevention) i „Ryzyko-potrzeby-podatność” (Risk-needs-responsivity) jest stworzenie „strategii bezpiecznego napastnika” (ang. „Safe offender strategies”) wymagającego w szczególności pracy nad zniekształceniami poznawczymi oraz deficytami w zakresie regulacji emocji, zachowania i w relacjach interpersonalnych. Terapia Schematów (TS), która zaliczana jest do tzw. „trzeciej fali terapii poznawczo-behawioralnej” i znajduje powszechnie zastosowanie w terapii osób z trudnościami wynikającymi z czynników osobowościowych i zaburzeń regulacji emocji, wydaje się być szczególnie przydatna w realizacji pogłębionych programów leczenia sprawców przestępstw seksualnych. Z teoretycznego punktu widzenia, TS stwarza pacjentowi możliwość zrozumienia procesu kształtowania się jego skłonności dewiacyjnych i występowania nieakceptowanych społecznie zachowań w oparciu o ich indywidualną historię życia i pozwalając na stworzenie zindywidualizowanego podejścia terapeutycznego. Potwierdzenie tych założeń wymaga jednak solidnej weryfikacji badawczej. O ile w literaturze światowej dostępne są nieliczne doniesienia, o tyle w Polsce nie przeprowadzono dotychczas badań poświęconych identyfikowaniu wczesnych schematów dezadaptacyjnych (WSD) w perspektywie zastosowania TS u sprawców przestępstw seksualnych. Takiego zadania podjęła się właśnie Doktorantka, której prace stanowią eksplorację naukową zależności między wybranymi strukturami poznawczymi a zachowaniami przestępczymi w sferze seksualnej.

Recenzowana rozprawa liczy sobie 176 stron i zawiera streszczenia w języku polskim i angielskim, wstęp teoretyczny, opis materiału i stosowanych metod badawczych, skrótowe omówienie cyklu prac stanowiących osiągnięcie naukowe Doktorantki, podsumowanie i implikacje praktyczne wynikające z przeprowadzonych prac badawczych, bibliografię (37 pozycji) związaną z częścią merytoryczną rozprawy oraz załączniki: opinię Komisji Bioetycznej w sprawie przeprowadzenia badania będącego podstawą dorobku

zgłoszonego do doktoratu i pełnotekstowe wersje artykułów wchodzących w skład osiągnięcia naukowego, jak i polską wersję językową stosowanego przez Doktorantkę Kwestionariusza Schematów Younga (YSQ- S3-PL).

Jako cel prowadzonych badań Doktorantka określiła poszerzenie wiedzy na temat roli WSD w kontekście przestępstw seksualnych. Badanie WSD przeprowadzono w dwóch grupach populacji osób skazanych za przestępstwa seksualne (grupa badawcza) i wśród niekaranych mężczyzn (grupa kontrolna). Analizie poddano związki między rodzajem i

stopniem nasilenia WSD a charakterystykami popełnionego czynu. Doktorantka postawiła pięć hipotez badawczych:

1. Sprawcy przestępstw seksualnych przejawiają istotnie większe nasilenie wczesnych schematów dezadaptacyjnych w porównaniu do mężczyzn niekaranych.
2. WSD u sprawców przestępstw seksualnych manifestują się w szerszym zakresie, obejmując większą liczbę WSD.
3. Istnieją istotne różnice w zakresie nasilenia WSD pomiędzy poszczególnymi typami sprawców (wiek ofiary — pedofilia, efebofilia, dorośli).
4. Cechy sprawcy, ofiary i czynu różnicują nasilenie określonego rodzaju WSD.
5. Istnieje związek pomiędzy stopniem nasilenia WSD a cechami popełnionych czynów w zakresie intensywności przemocy seksualnej w popełnionym czynie.

Eksplorację tematu stanowi cykl czterech prac zgłoszonych przez Doktorantkę jako osiągnięcie naukowe:

1. Oettingen, J., Rajtar-Zembaty, A. Perspektywa zastosowania terapii schematów w pracy ze sprawcami przestępstw seksualnych. *Psychiatr Pol* 2022; **56(6):12**[DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/143847>].
2. Oettingen, J., Chodkiewicz, J., Maćik, D., Gruszczyńska, E. Polska adaptacja i walidacja krótkiej wersji Kwestionariusza Schematów Younga (YSQ- S3-PL). *Psychiatr Pol* 2018;**52(4):707–718** [DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/76541>]
3. Oettingen, J. Gierowski JK., Grabski B., Micek A. A discussion of early maladaptive schemas in men convicted sexual offenders in Poland. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy Online First* 2023; Nr 23: 1-14 [DOI:10.12740/APP/166604]
4. Oettingen, J. Gierowski JK., Grabski B., Micek A. Early maladaptive schemas in sex offenders versus the characteristics of offences against sexual freedom. *Z Zagadnień Nauk Sądowych* 2023; Nr 1 [DOI: 10.4467112307483PFS.23.002.17812].

W pierwszym z artykułów, pracy przeglądowej, Autorzy przybliżają koncepcję TS Jeffrey Younga i WSD w kontekście agresywnych zachowań seksualnych oraz procesu powstawania i utrwalania zachowań przestępczych. Na podstawie analizy publikacji na

temat zastosowania i skuteczności TS w populacji osób skazanych wskazują na możliwości wykorzystania tej metody w terapii sprawców przestępstw seksualnych. Mimo, że cytowane badania dotyczyły niehomogennych grup, uzyskiwane w terapii wyniki (w tym zmniejszenia nasilenia objawów zaburzeń osobowości, zmniejszenia nasilenia WSD i obniżenie ryzyka recydywy) były obiecujące i potwierdzały zasadność dalszej weryfikacji empirycznej tej metody leczenia.

Drugi artykuł poświęcono polskiej adaptacji i walidacji skróconej wersji Kwestionariusza Schematów Younga (YSQ-S3) przeznaczonego do badania WSD. Autorzy wykazali zadowalającą trafność teoretyczną kwestionariusza, podobną do innych wersji językowych, zwracając jednocześnie uwagę na ograniczenia narzędzia i potrzebę dalszych badań, w szczególności z udziałem różnych grup klinicznych (w celu oceny trafności kryterialnej metody i dalszej weryfikacji struktury czynnikowej narzędzia).

Trzecią pracę poświęcono rozpowszechnieniu WSD na podstawie badania 102 (spośród 152 wstępnie zakwalifikowanych, co stanowi akceptowalny odsetek utraty danych) skazanych za przestępstwa seksualne mężczyzn i grupy kontrolnej 167 niekaranych mężczyzn dobranych pod względem wieku i wykształcenia. WSD mierzono za pomocą zaadaptowanego wcześniej kwestionariusza YSQ-S3-PL. Autorzy pracy na podstawie swoich badań stwierdzają, że, w porównaniu do grupy kontrolnej, sprawcy przestępstw seksualnych wykazują dezadaptacyjne schematy w większej liczbie domen oraz mają wyższe nasilenie WSD we wszystkich z wyjątkiem jednej domeny (tzw. zachwiania granic). Zdaniem Autorów, sprawcy przestępstw seksualnych cechowali się specyficznym dla grupy stylem poznawczym cechującym dezadaptacyjnymi schematami skoncentrowanymi głównie na pozabezpiecznym przeżywaniu i odtwarzaniu relacji, poczuciu osamotnienia, braku pewności siebie, braku poczucia własnej wartości oraz niewiary we własne możliwości.

Grupę badawczą podzielono na trzy podgrupy - sprawców wykorzystania seksualnego dzieci w wieku do 14 lat (N=49), sprawców wykorzystania seksualnego osób w wieku 15-17 lat (N=20) oraz sprawców wykorzystania seksualnego osób dorosłych (N=33). Na podstawie dalszej analizy materiału badawczego (praca nr 4), Autorzy dowodzą, że WSD odgrywają istotną rolę w procesie popełniania przestępstwa seksualnego i wiążą się ze zróżnicowaniem takich cech czynu, jak wybór ofiary (wiek,

pleć, rodzaj relacji ze sprawcą), krotność i rozpiętość czasowa czynu oraz sposób działania sprawcy (planowanie, użycie podstępny).

Do każdej z publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego dołączono oświadczenia współautorów na temat ich indywidualnego wkładu w powstanie pracy. Zabrakło jednak oświadczeń Doktorantki określających jej indywidualny udział, nie przedstawiono także stosownej analizy bibliometrycznej. Wszystkie prace opublikowano w czasopiśmie naukowych polskich wydawców o średnim lub niskim współczynniku wpływu (IF 1,7 dla pierwszej i dla drugiej publikacji, IF 0,6 dla trzeciej i brak IF dla czwartej pracy). Łączna punktacja MEiN dla czterech prac wynosi 410. Wszystkie artykuły przeszły proces ewaluacji przez recenzentów i nie budzą moich wątpliwości pod względem spełniania wymogów jakościowych pracy naukowej. Wszystkie czasopisma, w których zostały opublikowane mają zasięg międzynarodowy, a pełnotekstowe wersje wszystkich artykułów dostępne są w języku angielskim. Prezentowane prace cechują się spójnością tematyczną i stanowią oryginalny, autorski wkład w literaturę przedmiotu. W kontekście indywidualnego wkładu Doktorantki w ich powstanie, największą wątpliwość wzbudziły oświadczenia dotyczące drugiej pracy z cyklu („Polska adaptacja i walidacja krótkiej wersji Kwestionariusza Schematów Younga”) opublikowanej w czasopiśmie Psychiatria Polska. Dla tej pracy pozostali współautorzy wskazali swój łączny 75% wkład w jej powstanie, co pozostawia 25% wkładu Doktorantce, a największy, 30% udział przysługuje dr hab. Ewie Gruszczyńskiej. Z drugiej strony, Doktorantka jest pierwszą autorką we wskazanym artykule, co pozwala domyślać się, że była najbardziej zaangażowana w przygotowanie manuskryptu. Wymaga to jednak wyjaśnienia. Niemniej, pozostałe trzy prace same w sobie stanowią wystarczający materiał do uznania ich jako osiągnięcia naukowego przy ubieganiu się o tytuł doktora w dyscyplinie nauki o zdrowiu, a Doktorantka ma w ich powstanie niekwestionowany dominujący wkład.

Na podstawie przeprowadzonych badań Doktorantka zweryfikowała postawione wcześniej hipotezy badawcze i przedstawiła je w formie odpowiadających im pięciu wniosków:

1. Sprawcy przestępstw seksualnych w porównaniu do grupy kontrolnej charakteryzują się większym nasileniem WSD.

2. Sprawcy przestępstw seksualnych w porównaniu do grupy kontrolnej prezentowali istotnie wyższe nasilenie WSD w obrębie 4 z 5 domen: opuszczenie i odrzucenie; ograniczenie autonomii; ukierunkowanie na innego; nadmierna czujność i zahamowanie. Dodatkowo, zidentyfikowano dziewięć schematów, które charakteryzują specyficzny sposób myślenia mężczyzn skazanych za przestępstwa seksualne. Są to:

porzucenie/brak stabilności; nieufność/nadużycie; porażka, kruchość/wrażliwość (podatność na zranienie), rozmycie granic/nierozwinięte Ja; oraz samopoświęcenie i podporządkowanie.

3. U sprawców wykorzystania seksualnego dziecka w wieku ≤ 14 r.ż. zaobserwowano wysokie nasilenie następujących schematów: zahamowanie emocjonalne i samopoświęcenie.

4. Badani sprawcy przestępstw seksualnych różnią się pod względem WSD w zależności

od cech popełnionego czynu, takich jak: wybór ofiary uwzględniający wiek, płeć i charakter relacji ze sprawcą, krotkość czynu, rozpiętość czasowa czynu oraz sposób działania sprawcy, w tym: planowanie i podstęp. Mężczyźni z nasilonymi schematami w domenach: ukierunkowanie na innego i nadmierna czujność i zahamowanie, częściej dopuszczają się przestępstw wobec osób im znanych. Wzrost nasilenia domeny zachwianie granic i związanych z nią schematów u mężczyzn skazanych za przestępstwa seksualne wiąże się ze specyficznym stylem przestępstwa, polegającym na zdobywaniu posłuszeństwa ofiary.

5. Istnieje związek pomiędzy stopniem nasilenia WSD a intensywnością przemocy seksualnej w popełnionym czynie. Słabsze nasilenie schematów bezwarunkowych sprzyja większej inwazyjności czynów, zaś silniejsze nasilenie schematów warunkowych — mniejszej inwazyjności czynu. Związki pomiędzy WSD a nasileniem przemocy fizycznej i emocjonalnej nie zostały potwierdzone.

Wynika stąd, że potwierdziły się wprost hipotezy badawcze 1, 2, 4 i 5, natomiast w odpowiedzi na hipotezę 3 Doktorantce udało się określić szczególnie pod względem nasilenia wybranych WSD (zahamowania emocjonalnego i samopoświęcenia) profil sprawców przestępstw seksualnych dokonywanych wobec ofiar małoletnich (≤ 14 r.ż.). Przeprowadzone badania doprowadziły zatem do zrealizowania założonych celów i

weryfikacji naukowej postawionych hipotez badawczych. Wyniki należy jednocześnie traktować z pewną ostrożnością, przede wszystkim nie można ich odnosić do całej populacji mężczyzn dopuszczających się przestępstw seksualnych. Doktorantka dostrzega ograniczenia prezentowanych badań wynikające z niereprezentatywności próby, która nie obejmowała sprawców, którzy nie zostali nigdy zatrzymani i postawieni w stan oskarżenia (tzw. ciemnej strefy). Grupa ta jest bardzo trudna do uchwycenia na potrzeby badań naukowych, stąd przeprowadzono bardzo nieliczne eksperymenty z ich udziałem (np. niemiecki projekt „Dunkelfeld”). Ograniczenia, podobnie zresztą jak w większości podobnych badań, wynikają także z ich przekrojowego charakteru, pozyskiwania części danych z niewystandaryzowanej dokumentacji z badań sądowo-seksuologicznych oraz stosowania narzędzi samoopisowych.

Pomimo opisywanych ograniczeń i potrzebie replikacji wyników w badaniach reprezentatywnych populacji sprawców przestępstw seksualnych oraz przeprowadzenia odpowiednich badań podłużnych, wyniki zaprezentowane w rozprawie przemawiają za istotną rolą WSD wśród złożonych uwarunkowań przestępczości seksualnej oraz ich związek z wyborem ofiary i zakresem stosowanej przemocy seksualnej. Zgromadzony materiał jest oryginalnym wkładem Doktorantki w badania nad uwarunkowaniami przestępczości seksualnej i stanowi podstawę do eksplorowania WSD w procesie diagnostycznym oraz implementacji TS do oddziaływań terapeutycznych i profilaktycznych w tej grupie klinicznej, co stanowi niewątpliwą wartość aplikacyjną. Uważam, że spełnione zostały warunki określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.) i w związku z powyższym, zwracam się do Rady Dyscypliny Nauki o Zdrowiu Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kierownik Kliniki Psychiatrii
Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego
dr hab. n.med. Michał Lew-Starowicz, prof. CMKP